

Михайло САЙКО, д-р філософії

ORCID ID: 0000-0001-8098-0595

e-mail: mykhailo.saiko@knu.ua

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

Київ, Україна

Маргарита ДОРОФЕЄВА, д-р філол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0003-2024-4806

e-mail: m.dorofeieva@knu.ua

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

Київ, Україна

ПРОЦЕСООРІЄНТОВАНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В МЕТОДОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМІ КООРДИНАТ ЕМПІРИЧНОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Вступ. *Актуальність пропонованої розвідки зумовлена розривом між кількісним збільшенням методологічних праць та їхньою якісною систематизацією, що створює перешкоди для формування цілісної методологічної парадигми. Мета дослідження полягає в спробі впорядкувати методологію процесоорієнтованих перекладознавчих досліджень.*

Методи. *У цій розвідці застосовано системну індуктивно-дедуктивну методу, а також методи-операції аналізу, синтезу й моделювання.*

Результати. *Глибине вивчення методологічних праць, присвячених процесоорієнтованим дослідженням, уможливило висновки про наявність лакун у систематизації наукових підходів до вивчення перекладацьких, перекладових і споріднених процесів. Потреба у впорядкуванні методології процесоорієнтованих перекладознавчих досліджень спонукали авторів змодельовати методологічну систему координат емпіричного перекладознавства. Модель методологічної системи створено за принципом ієрархії. Вона містить шість ключових характеристик: (1) орієнтація, (2) парадигма, (3) теорія, (4) дизайн, (5) методи та методики збору даних, (6) методи та методики розбору даних. Віддаючи перевагу конвергентному підходові замість принципу відштовхувального розрізнення, автори запропонували власну класифікацію найголовніших дизайнових параметрів перекладознавчих процесоорієнтованих досліджень: (1) гіпотеза, (2) умови, (3) середовище, (4) час, (5) підхід. Усім характеристикам та параметрам надано дефініції, а також*

окреслено їхню сутність. Окрім того, у статті подано покращену класифікацію метод і методик збору та розбору даних.

Висновки. Напрацьована модель є спробою, однак уможлиблює формування чіткої методологічної основи для емпіричних досліджень, розширює межі процесоорієнтованого перекладознавства, а також може правити за підложжся для дальшого розвитку методології перекладознавчих досліджень.

Ключові слова: методологія емпіричних перекладознавчих досліджень, процесоорієнтоване перекладознавство, орієнтація дослідження, перекладознавча парадигма, теорія, дизайн, методи, методики.

Вступ

Методологія перекладознавчих досліджень як вчення про засоби пізнання та організацію наукової діяльності в галузі перекладознавства є дороговказовою для всієї науки про переклад, оскільки саме методологічний інструментарій визначає якість та застосовність наукових результатів. Останнє десятиліття, безперечно, характеризується раніше небаченими темпами приросту інформації, посеред того і в науці. Так, кількість даних зростає і в перекладознавстві, не лише в емпіричному, а й також у теоретичному, що безумовно впливає на теоретико-методологічні основи будь-якого перекладознавчого дослідження. Неодмінно одначе треба констатувати брак уваги перекладознавців до (а) доцільності порушуваних дослідницьких питань, (б) достотности результатів попередніх досліджень, (в) редуційного узагальнення, (г) критичної систематизації. Якщо перші два пункти проблематичні для більшості гуманітарних наук, то останні мають особливу причетність до перекладознавства. Понад то, загальнометодологічною проблемою перекладознавчих досліджень вважаємо переважне застосування індуктивного підходу, що його пояснюємо нестачею наукової конвенційности. Хоча плюралізм підходів може бути корисним для розвитку науки, брак спільної методологічної платформи створює перешкоди для ефективної наукової комунікації, а тому й для цілісної перекладознавчої картини світу.

Знаково простежити, що кількість методологічних праць, а надто ж за кордоном, дедалі зростає, що однак не свідчить про належне впорядкування методології перекладознавчих

досліджень як системи реалізації наукового пошуку. Перша повноцінно системотвірна праця, на думку авторів, належить Дж. Вілліамс та Е. Честерману (Williams, & Chesterman, 2002). Однією з найцитованіших праць є, безперечно, *"Research Methodologies in Translation Studies"* Г. Салдани та Ш. О'Браєн (Saldanha, & O'Brien, 2013). Зауважмо, що в Україні маємо лише посібника М. Дорофєєвої (Дорофєєва, 2020). Одна з найновіших, не менш вагомих праць, належить Дж. М. Долмаї (Dolmaya, 2024). Цікаво спостерегти, що авторами найуваговартніших методологічних праць є перекладознавиці. Багатонадійними можуть видатися довідники видавництва *"Routledge"*, зокрема *"Researching Translation and Interpreting"* (Researching Translation..., 2016) та *"The Routledge Handbook of Translation and Methodology"* (The Routledge Handbook..., 2022). Однак багатоавторськість та брак концепційно-методологічного підходу видавця свідчить не на їхню користь, нехай навіть серед переліку авторів знаходимо імена знакових для перекладознавства постатей, як от Кристіане Норд, Ганна Риску, Мона Бейкер, Федерико Занеттин та інші.

Актуальність цієї розвідки зумовлена очевидним розривом між кількісним збільшенням методологічних праць та їхньою якісною систематизацією, що створює перешкоди для формування цілісної методологічної парадигми. Актуальність посилюється браком фундаментальних праць українських науковців, що створює певну методологічну прогалину та гальмує розвиток національної перекладознавчої школи в контексті світових тенденцій. Якщо останні праці авторів були присвячені експериментальним дослідженням у перекладознавстві (Сайко, & Сайко, 2024) та методологічним основам перекладового термінознавства (Сайко, & Дорофєєва, 2024), то **мета** пропонованої розвідки полягає в спробі впорядкувати методологію процесоорієнтованих перекладознавчих досліджень. За **об'єкт** теоретичної розвідки править сукупність загально- та конкретнонаукових (зокрема перекладознавчих) методологічних характеристик, а за **предмет** – їхні розрізняльні ознаки, системотвірні особливості та доцільність їхнього поєднання для оптимального провадження процесоорієнтованого дослідження.

Методи

Методологічну основу розвідки становлять система метод-операцій: (а) *аналіза й синтеза* (для виявлення та консолідації методологічних характеристик перекладознавчих досліджень), (б) *моделювання* (для створення методологічної системи координат емпіричного перекладознавства), а також *індуктивно-дедуктивна метода* (для теоретичних узагальнень і формування висновків).

Огляд релевантної літератури

Передусім зауважмо, що стаття (або ж розділ, як стверджує видавець) під назвою "*Translation process research*" (López, & Martín, 2022) у згаданій праці з методології перекладознавчих досліджень "*The Routledge Handbook of Translation and Methodology*" не надає жодної інформації щодо джерел емпіричних досліджень, присвячених перекладовим процесам. Загалом може скластися враження, що подібні розсліди розпочалися лише в ХХІ ст. Насправді ж поштовхом до перших процесоорієнтованих досліджень була праця Карла Ерикссона та Герберта Симона "*Protocol Analysis: Verbal Report as Data*" (Ericsson, & Simon 1984), що стала теоретико-методологічною основою для інтерпретації вербальних даних. А першою власне перекладознавчою працею вважаємо дослідження Ганса Петера Крингса "*Was in den Köpfen von Übersetzern vorgeht*" (Krings, 1986). Дальші хронологічно близькі праці належать П. Герлофф (Gerloff, 1988) та В. Лершерові (Lörscher, 1991). Рокам на зламі століть притаманний бурхливий розвиток емпіричного перекладознавства.

Знаковою в контексті методології процесоорієнтованих досліджень вважаємо статтю згаданого вище Г. Крингса "*Wege ins Labyrinth – Fragestellungen und Methoden der Übersetzungsprozessforschung im Überblick*", в якій автор докладно розписує підходи до вивчення психолінгвістичних процесів перекладачів у дії. Позитивним є цілком логічне розрізнення між методами збору та методами розбору даних (в автора – *Datenerhebungsverfahren* та *Methoden der Datenanalyse*). Методи збору даних можуть бути *офлайн*овими (*постакціональними*) та *онлайн*овими (*периакціональними*). До перших належать *розбір*

продукту (напр., розбір перекладу, нотатки перекладача, переклади інших виконавців) та *вербальні дані* (напр., ретроспективне коментування, анкети), а до других – *спостереження за поведінкою* (напр., протокол спостереження, окулометрія, відеофіксація) та знову *вербальні дані* (напр., міркування вголос, діалогові протоколи) (Krings, 2005, pp. 347–352). На наше переконання, пропонована типологія містить кілька об'єктивних вад. По-перше, автор не згадує про потенційне залучення преакціонального підходу, тобто оминає перспекцію як потенційну методу збору даних (поряд з інтроспекцією та ретроспекцією). По-друге, вербальні дані самі собою не можуть бути методою збору, однак лише його вислідом, а тому їхнє протиставлення розбору продукту та спостереженню за поведінкою є сумнівним. По-третє, пропонованим методам збору бракує номінативної послідовності, йдеться зокрема про подання поряд із процесовими іменниками предметових (приміром, *розбір, коментування, окулометрія* та водночас *переклади інших виконавців, анкети, протоколи*). Окремо згадаємо про підхід Г. Крингса до розбору даних. Його методика, орієнтована на закладання теорії, передбачає п'ять рівнів розбору: феноменологія, класифікація, квантифікація, кореляція, кавзальність (Krings, 2005, pp. 353–356). Як бачимо, поряд із кількісними підрахунками бракує якісного оцінювання. Понад то, останній рівень розбору даних передбачає встановлення причиново-наслідкових зв'язків, що, на нашу думку, є лише одним із факультативних, водночас багатонадійних, предметів процесоорієнтованого дослідження.

На методологію процесоорієнтованих досліджень звернув увагу також і згаданий вище В. Лершер, що закладав їхні основи. У своїй розвідці автор пропонує модель розбору перекладових процесів у межах системної лінгвістики. Його дослідження охоплює збір, розбір (передусім виконавсько-стратегічний) та оцінювання даних (Lörscher, 2008).

Однак найповнішою працею, що присвячена перекладовим процесам, вважаємо монографію Зузанни Гепферіх "*Translationsprozessforschung. Stand – Methoden – Perspektiven*". Третій розділ праці (*Methoden der Translationsprozessforschung*)

(Görferich, 2008, pp. 9–68) є спробою описати множинні підходи до класифікації метод процесоорієнтованих досліджень. Цікаво простежити, що розділ починається з некритичного опису згаданої класифікації Г. Кринґса. Останнє питання розділу присвячене плануванню процесоорієнтованих досліджень. Авторка пропонує три фази емпіричних розвідок: *концепційна фаза*, *методологічна/ методична фаза* та *аналітична фаза*. Перша фаза неодмінно передбачає формування апріорних гіпотез на основі теорії та моделей, із чим ми не погоджуємося, оскільки дослідження може бути не лише перевіряльним, а й розвідувальним. Вадою такого умовного трифазового поділу є серед іншого фактичне зведення другої фази до систематичного збору даних та їхньої документації, а будь-яка аналітика перебуває поза методологією. Попри деякі методологічні вади праця варта уваги, а надто ж коли йдеться про системність, навіть коли порівняти її з пізніше видаваними колективними монографіями за редакцією З. Гепферіх (Methodology, technology and innovation..., 2009; New Approaches..., 2010).

Результати

Подані вище аналітичні розмисли дають підстави констатувати брак методологічної впорядкованості. Саме тому вважаємо за потрібне не лише змодельовати *методологічну систему координат емпіричного перекладознавства*, однак і розширити межі процесоорієнтованих перекладознавчих досліджень. Ми усвідомлюємо, що пропонована методологічна модель є спробою, а тому може потребувати корегування чи уточнення. Утім, з огляду на результати вивчення новітніх науково-критичних праць з методології перекладознавчих досліджень, її можна вважати найповнішою для емпіричного перекладознавства. Отже, покроково розгляньмо системотвірні характеристики модельованої системи координат.

Характеристика 1 – Орієнтація. Відштовховою силою будь-якого перекладознавчого дослідження пропонуємо вважати його орієнтацію, оскільки такий підхід є раціональний у контексті дальшого впорядкування результатів усіх емпіричних досліджень. Річ певна, є низка пропозицій класифікувати орієнтації

досліджень. Наведемо лише кілька посвідчувальних прикладів: продукт, процес, учасник та контекст (Saldanha, & O'Brien, 2013), продукт, процес та функція (Toury, 1995, p. 14), мовні елементи вихідного тексту та/або цільовий текст, увесь вихідний текст, смислові елементи вихідного тексту (квант смислу або концепт), процес перекладу (Карабан, Верба, & Карабан, 2021, с. 81). Як бачимо, спільною орієнтацією в згаданих класифікаціях є процес. Характерним досліджуваным типом процесу в цитованих вище й новіших працях (наприклад, у *Methods and Strategies...*, 2011; *New Directions...*, 2016; *Explorations in ... Research*, 2021) є усний та письмовий переклад. Ми ж своєю чергою, маючи передусім науковий інтерес до процесу письмового перекладу, пропонуємо розширити перелік підтипів причетних до нього процесів: передредагування, переклад (перекладання), посеред того й саморедагування, післяредагування, звірення (англ. *revision*), вивіряння (англ. *review*), вчитування (англ. *proofreading*), технологічний процес перекладу (англ. *translation workflow*), управління термінологією, викладання, оцінювання якості перекладу, науково-дослідний процес. Так, деякі з перелічених процесів перейнято із чинних наразі перекладових стандартів (ISO 17100, 2015; ISO 18587, 2017). Особливо перспективним підтипом процесу вважаємо останній. Безперечно, вивчення перекладознавцем когнітивних процесів дослідника перекладу під час провадження перекладознавчого дослідження, видається нам перспективним і водночас надійнішим від звуженого дослідження когнітивних процесів дослідника перекладу, що його провадив би когнітивний лінгвіст.

Характеристика 2 – Парадигма. Якщо в загальнонауковій методології під поняттям парадигма розуміємо форму організації наукового знання як результат розвитку науки, то в конкретнонауковій методології парадигма становить систему поглядів на об'єкт, обрану для організації дослідження, інтерпретації та опису об'єкта й дальшого виконання дослідницьких завдань. В умовах множинності підходів, поглядів та безперервно змінних ідей ми не покладаємо на себе місії запропонувати в цій розвідці остаточну класифікацію парадигм.

До перекладознавчих парадигм (водночас транспарадигм) можна зараховувати такі: *лінгвістична, текстоцентрична, функціоналістська, когнітивно-дискурсивна, синергетична (універсально-системологічна), маніпуляційна, герменевтична, соціокультурна, ідеологічна, постколоніальна* тощо (Сайко, & Дорофєєва, 2024, с. 225). Звісно, навіть не надто критичний погляд на перелік може спричинитися до віднайдення певних вад: по-перше, окремі парадигми різняться за масштабом охоплення явищ перекладу, по-друге, деякі з них частково перетинаються або їх можна розглядати як підпарадигми інших (приміром, текстоцентрична парадигма як підпарадигма лінгвістичної), по-третє, деякі можна об'єднати (якщо, напр., ідеологічну та постколоніальну вважати підпарадигмами владної парадигми).

Одна з останніх системотвірних класифікацій парадигм належить німецькому перекладознавцеві Гольгерові Зиверу. Окрім згаданої *лінгвістичної* науковець пропонує вирізнити ще й такі: *діяльнісна* (нім. *handlungstheoretisch*), *семіотично-інтерпретаційна* (нім. *semiotisch-interpretationstheoretisch*), *розуміння* (нім. *verstehenstheoretisch*), *системно-культурносеміотична* (нім. *systemisch-kultursemiotisch*), *владна* (нім. *machtstheoretisch*), *системна* (нім. *systemstheoretisch*) (Siever, 2015). Одразу висловимо кілька зауваг. По-перше, більшість номінацій (окрім лінгвістичної та системно-культурносеміотичної парадигми) містять складника *theoretisch*. Попри те, що теорія може переростати в парадигму, останню все ж визначаємо радше як дисциплінарну матрицю (а не як теорію), що притягує і поглинає концепції, моделі, підходи та теорії. По-друге, семіотично-інтерпретаційна (в якій, до речі, працює Г. Зивер) та розуміння парадигми частково перетинаються, оскільки обидві пов'язані з процесами інтерпретації та розуміння тексту. Окрім того, пропонується семіотично-інтерпретаційна парадигма не може покрити всього спектру когнітивної, якої немає в переліку. Остання ж, особливо релевантна в контексті процесорієнтованих досліджень, своєю чергою може, на думку авторів, перерости в креативну парадигму (рух від когніції до креації).

А по-третє, серед семи парадигм немає *антропоцентрично-технологічної*, хоч, звісно ж, означити її можна по-іншому.

Висловлені розмисли спонукають до potwierдження того, що будь-які класифікації парадигм є умовними та відносними, вони відображають певний етап розвитку перекладознавства й можуть змінюватися відповідно до нових викликів та потреб науки. Та попри проблематичність їхньої систематизації вони все ж становлять методологічне підложжя для будь-якого емпіричного дослідження, посеред інших і процесоорієнтованого. Наразі основою будь-якого процесоорієнтованого дослідження вважаємо когнітивну парадигму, хоч і не виключаємо можливості її дальшого переростання.

Характеристика 3 – Теорія. Під теорією або ж теоретичною основою розуміємо "*комплекс поглядів, уявлень, ідей, спрямованих на пояснення явищ, процесів і зв'язків між ними*" (Дорофєєва, 2020, с. 16). Кожна теорія, маючи свого автора чи групу авторів, є невід'ємною частиною відповідної парадигми. До лінгвістичної парадигми належать, наприклад, усі наявні теорії еквівалентності. Окрім того, за теоретичну основу дослідження лінгвістичної парадигми можуть правити стилістичні, системно-лінгвістичні, текстоволінгвістичні та інші підходи. До теорій діяльнісної парадигми можна зарахувати скопостеорію, теорію перекладацької діяльності, функціоналізм тощо (Siever, 2015, pp. 43–104).

З епістемологічного погляду теорія не може перебувати поза парадигмою, оскільки остання становить первинне підґрунтя для осмислення будь-яких явищ, посеред інших і перекладових. Якщо, наприклад, владна парадигма лежить в основі симуляційних теорій перекладу Л. Венуті (Venuti, 2013, pp. 141–157) та М. Сайка (Сайко, 2019; Сайко, 2023), то когнітивна парадигма кардинально змінює розуміння симуляції. Окремішніми перспективними та водночас притягальними теоріями когнітивної парадигми, окрім *симуляційної*, вважаємо *теорію теорії* (англ. *theory theory*) та *теорію свідомості* (англ. *theory of mind*). Заувагу щодо окремішності теорій робимо не випадково: в енциклопедичному виданні з невронауки Л. Реска-Гарді подає *theory theory* як синонім до *theory of mind* (Röska-Hardy, 2009, с. 4064). Щодо

терміносполуки *теорія свідомости*: вважаємо такий варіант найприйнятнішим відповідником до *theory of mind* (однак у жодному разі не *теорія розуму*). Беззаперечну цінність у контексті розвитку теорії свідомости в перекладознавстві становить праця А. Штурм "*Theory of Mind in Translation*" (Sturm, 2020). Уваговартною вона є також у контексті методології загалом та процесоорієнтованих досліджень зокрема.

Звісно, окрім трьох згаданих когнітивних теорій, процесоорієнтовані дослідження можуть ґрунтуватися і на інших теоріях вужчого обшину (як, напр., *теорія когнітивного дисонансу*, *когнітивно-посередницька теорія*, *теорія ментальних процесів*, *теорія когнітивного навантаження*, *теорія подвійного кодування*, *теорія перекладацької творчости*, *теорія вторинности перекладу*, *теорія синергії смислів* щодо).

Характеристика 4 – Дизайн. Найнесистематизованішою характеристикою вважаємо дизайн дослідження, що його визначаємо як *комплексний стратегічний план науково-дослідного процесу, що впливає на методи збору та розбору даних*. Несистематизованість цієї характеристики посвідчуємо кількома прикладами. У праці "*Research Methodologies in Translation Studies*" замість *дизайну* вживають лексему *тип*, однак пропонувані типи не утворюють епістемологічної рамки, про яку заявляють автори. Залежно від позиції дослідження бувають *індуктивні*, *дедуктивні* та *абдуктивні*. За природою вони бувають *емпіричні* та *концепційні*. Емпіричні можуть бути *базові (фундаментальні)* та *застосовні*, які своєю чергою можуть бути *експериментальні* або *розвідувальні*. Окремо вирізнено *оцінювальні* та *етнографічні* дослідження (Saldanha, & O'Brien, 2013, pp. 14–16). У З. Гепферіх, наприклад, дизайн можуть формувати а) онлайнові та офлайн методи (перейнято у Г. Кринґса), б) психолінгвістичні та невронаукові методи, в) якісні та кількісні методи, г) поперечні та поздовжні дослідження, ґ) лабораторні та польові дослідження (Göpferich, 2008, pp. 9–16). В останніх виданнях, присвячених питанням загальнонаукової методології, також знаходимо різні підходи до дизайнування досліджень, приміром: *deskриптивні* (напр., спостережні, кореляційні, розвиткові), *експериментальні* (посеред того й квазіекспери-

ментальні та дизайни типу *ex-post-facto*), *квалітативні* (ситуаційні, етнографічні, феноменологічні, обґрунтована теорія тощо), *змішані та діяльнісні* (Leedy, & Ormrod, 2019, pp. 174–336). Окрім того, є пропозиція класифікувати дослідження відповідно до їхньої функції (*розвідування та тестування гіпотези*), валідності (*зовнішня та внутрішня*) і середовища (*лабораторні та польові*). Водночас є *кавзальні, кореляційні, експериментальні та демонстративні* дизайни (Bordens, & Abbott, 2022, pp. 145–170).

Чотири описані підходи до дизайнування досліджень мають щонайменше одну спільну рису – принцип відштовхувального розрізнення. Ми ж своєю чергою віддали б перевагу конвергуванню параметрів. Окрім того констатуємо, що жодному емпіричному дослідженню не може бути притаманний чистий дизайн (напр., лише *дескриптивний* або *експериментальний*) – винятково змішаний. Зосередимо увагу на авторській класифікації найголовніших параметрів (П) перекладознавчих процесоорієнтованих досліджень: *П1 – Гіпотеза, П2 – Умови, П3 – Середовище, П4 – Час, П5 – Підхід, П6 – Інше*.

П1 – Гіпотеза. Залежно від того, чи має шукач чітко сформовані гіпотези, дослідження бувають *перевіряльні* (або ж, як їх часом хибно називають, *підтверджувальні*) та/або *розвідувальні*. *Перевіряльний дизайн* дослідження передбачає тестування власних апіорних гіпотез або ж чужих апіорних та/або апостеріорних гіпотез. Такий дизайн орієнтований на оцінення відповідності емпіричних даних теоретичним очікуванням. *Розвідувальний дизайн* своєю чергою є гнучкішим, адже гіпотези починають формуватися під час розбору даних. Основна мета такого дизайну полягає у віднайденні нових закономірностей, побудові моделей та теорій або ж навіть у формуванні нових апостеріорних гіпотез, що можуть, у разі своєї уваговартності, правити за підложжя для дальших перевіряльних досліджень. Безперечно, що перші процесоорієнтовані дослідження мали головню розвідувальний дизайн. У жодному разі не можна стверджувати, що той чи той дизайн релевантніший для науки. Зауважмо однак, що гонитва перекладознавців за новими емпіричними даними спричинилася до накопичення великої кількості гіпотез, опріче того й теорій, моделей, теорем тощо,

які й досі лишаються неверифікованими. Особливо гостро ця проблема постає в контексті сучасних процесорієнтованих досліджень, де складність виучуваних явищ та багатовимірність даних часто спонукають дослідників до формування численних гіпотез без обґрунтування їхньої теоретичної значущості та належної верифікації.

П2 – Умови. Відповідно до умов реалізації дослідного процесу розрізняємо *ситуаційні* та *експериментальні* дослідження.

Ситуаційні дослідження (англ. *case studies*) особливо значущі в контексті маловивчених або унікальних явищ, а тому в їхній основі лежать окремі аспекти перекладацької діяльності, окремі виконавці, специфічні випадки, мовні пари, напрямки перекладу тощо. Початково більшість перекладознавчих процесорієнтованих досліджень були ситуаційними. Інколи українські перекладознавці, учасниками досліджень яких стають студенти, хибно означають свою дослідну діяльність експериментальною (замість ситуаційної).

Експериментальні дослідження, що своєю чергою ґрунтуються на вивченні причиново-наслідкових зв'язків, передбачають створення контрольованих умов, де дослідник може маніпулювати змінними та мінімізувати вплив сторонніх чинників. Особливо важко контролювати в експериментальних дослідженнях вплив внутрішніх чинників. От як, скажімо, можна стверджувати, що перекладач, приміром, ухвалив відповідне рішення винятково завдяки оприявленому й зафіксованому алгоритмові, коли ми не контролюємо його досвіду, фонових знань, пам'яті, інтуїції, асоціацій тощо? Ба більше: як можна робити висновки щодо перекладацьких рішень, коли ми знаємо, що від моменту їхнього ухвалення до моменту усвідомлення перекладачем факту їхнього ухвалення минає приблизно тридцять секунд?

Якщо ситуаційним дослідженням притаманна внутрішня валідність та обмежена перевірність, то експериментальним – причиново-наслідкова достотність та зовнішня верифікація. З іншого ж боку, глибоке розуміння унікального явища чи випадку може забезпечити головню ситуаційне дослідження.

П3 – Середовище. Відповідно до середовища реалізації дослідного процесу розрізняємо *польові* та *лабораторні* дослідження.

Польові дослідження проводять у природних умовах роботи виконавця. Дослідження відбувається, наприклад, на звичному робочому місці перекладача (принагідно нагадуємо, що виконавцем може бути не лише перекладач, див. *Характеристика 1 – Орієнтація*), де він має доступ до всіх своїх звичних допоміжних засобів та програм, може взаємодіяти з колегами й іншими фахівцями, кавовою машиною та, приміром, котом (якщо йдеться, скажімо, про вільнонайманих перекладачів або ж перекладознавців, що працюють з дому). Такі умови забезпечують екологічну валідність результатів дослідження. Кавову машину, а надто ж кота, згадуємо в жодному разі не для розваги: відповідно до теорії ситуаційного пізнання, наші когнітивні процеси – додамо ще й креативні – визначають не лише внутрішні чинники, але й умови праці та робоче середовище. Згідно із цією теорією, хоч німецькі дослідники можуть називати її парадигмою (нім. *Paradigma der Situativen Kognition*), пізнання та середовище становлять єдину систему (Göpferich, 2008, р. 14). З іншого ж боку, так звана екологічна валідність одразу ж рушиться, коли згадати, що спостережуваний об'єкт неодмінно змінює свою поведінку, щойно усвідомлює, що за ним спостерігають.

Лабораторні дослідження проводять у спеціально створених та контрольованих умовах, що уможливорює ізоляцію та вивчення окремих змінних чи чинників впливу. Найчастіше учасниками лабораторних досліджень є здобувачі вищої освіти, значно рідше – досвідчені перекладачі. Результати таких досліджень можуть набувати неабиякої значущости в контексті методики викладання перекладу.

П4 – Час. Залежно від часу збору даних розрізняємо *поперечні* (або *перехресні*, *точкові* або ж навіть *разові*) та *поздовжні* (або *лонгітудні*) дослідження. Більшість наявних процесорієнтованих досліджень є *поперечними* (водночас із синхронним підходом), тобто такими, що інформують про разову поведінку об'єкта чи групи об'єктів та характеристики досліджуваного процесу. *Поздовжні дослідження*, які вивчають, приміром, розвиток перекладацької компетентности або підхід до певного явища в окремого учасника чи групи учасників

протягом тривалого часу, трапляються рідко. Перші кроки в цьому напрямку зробила група *PACTE*. У межах дослідницького проєкту *TransComp* у Грацькому університеті аналізували, наприклад, розвиток перекладацької компетентності студентів-перекладачів з інтервалами в один семестер від початку навчання до кінця шостого семестру. Результати порівнювали з компетентністю професійних перекладачів зі щонайменше 10-річним досвідом роботи (Göpferich, 2008, p. 12).

П5 – Підхід. Основними методологічними умовно опозиційними підходами до досліджень вважаємо такі: *описовий* (або *deskриптивний*) та *приписовий* (чи *прескриптивний*), *кількісний* та *якісний*, *синхронний* та *діяхронний*, *семасіологічний* та *ономасіологічний*. Хоч цю класифікацію ми пропонуємо у спільній статті "*Методологічні основи термінознавчих досліджень*" (Сайко, & Дорофеєва, 2024, с. 226–227), констатуємо її екстрапольовність на загальний дизайн перекладознавчих процесоорієнтованих досліджень. Здебільшого наявним дослідженням притаманний описовий, кількісний, синхронний та семасіологічний підходи. Особливо перспективними вважаємо якісно-приписовий підхід за участі досвідчених перекладачів та ономасіологічний або ж Адамів підхід ("*І назвав Адам імена всіх...*" (Книга Буття 2:20)) для вивчення номінативної функції перекладача, а надто ж у контексті перекладових технологій, посеред того й виводу малого штучного інтелекту, що своєю чергою вже зазіхає на креаційні простори біологічних перекладачів. Окрім того, цікавими у контексті розвою перекладацького й машинного мислення та перекладового технологічного процесу (англ. *translation workflow*) видається також діяхронний підхід, що уможливорює спостереження за еволюцією перекладацьких стратегій і тактик у часовій перспективі (за умови, приміром, виконання одного перекладового замовлення).

П6 – Інше. Систему параметрів дизайну вважаємо відкритою для забезпечення її гнучкості та уникнення штучного втиснення нових параметрів до усталених рамок поточної класифікації.

Отже, дизайнові як характеристиці емпіричних перекладознавчих досліджень характерна значна несистематизованість, що її підтверджує різноманітність підходів до його класифікації

у фаховій літературі. Запропонована авторська система параметрів постулює винятково змішаний дизайн дослідження, що ґрунтується на конвергентному підході замість принципу відштовхувального розрізнення. Окреслення п'яти основних параметрів дає змогу структурувати інструментарій дослідника.

Характеристика 5 – Методи та методики збору даних.

Комплексну методику процесоорієнтованого перекладознавчого дослідження формує виважена сукупність окремих метод, організованих відповідно до мети та завдань дослідження.

До метод збору ***невербальних даних*** належать:

- *Спостереження*: протоколювання, відео- та аудіофіксація.
- *Вимірювання*: реєстрація натискань клавіш, окулометрія, вимірювання функцій мозку (напр., ЕЕГ, фМРТ), вимірювання життєвих показів.

Збір ***вербальних даних*** можна виконувати за допомогою таких метод:

- *Спостереження*: протоколювання, відео- та аудіофіксація.
- *Перспекція*: доперекладовий розбір, коментування, бесіда/інтерв'ю, анкетування, тестування.
- *Інтроспекція*: міркування вголос, говоріння вголос, діалогове протоколювання.
- *Ретроспекція*: післяперекладовий розбір, коментування, бесіда/інтерв'ю, анкетування, тестування.
- *Залучення продукту* (напр., перекладу виконавця).

Окремо зауважмо, що під поняттям *методика* також можна розуміти покрокову інструкцію реалізації окремої методи (напр., методика тестування, методика доперекладового розбору тощо).

Характеристика 6 – Методи та методики розбору даних.

Розбір даних є завершальним етапом фактичного дослідження, що передбачає перетворення сирих даних на осмислені результати та висновки. Нижче подаємо пропонувану класифікацію метод та методик розбору даних:

- *Систематика*: виявлення значущих явищ, упорядкування даних у логічну цілісність, систематична метода кодування даних за категоріями та виявлення взаємозв'язків.
- *Аналітика*: спіраль розбору даних Дж. Кресвелла (англ. *Creswell data analysis spiral*), виконавський розбір (англ. *performance*

analysis), стратегічний розбір, поведінковий розбір, рішеннєвий розбір, ситуаційний розбір (англ. *case analysis*), тематичний розбір, рамковий розбір, інтегративний розбір, порівняльний розбір (первотвір vs переклад), порівняльно-зіставний розбір (первотвір vs множинні переклади), розбір перекладацьких приміток, розбір інших продуктів суб'єкта.

- *Статистика*: розвідувальний розбір даних (англ. *exploratory data analysis*), описовий статистичний розбір (англ. *descriptive statistics analysis*, напр., одновимірний/двовимірний розбір, кореляційний розбір тощо), індуктивний статистичний розбір (англ. *inferential statistics analysis*, напр., факторний розбір, дисперсійний розбір, коваріаційний розбір, метарозбір тощо).

- *Рефлексія результатів*.

Представлені класифікації метод та методик збору й розбору даних не лише впорядковують наявні підходи, але і створюють підґрунтя для дальшого розвитку методології перекладознавчих досліджень. Водночас вони лишаються відкритими для доповнення новими методами та методиками, що можуть виникати з розвитком технологій та міждисциплінарних підходів.

Дискусія і висновки

Критичний розгляд наявних методологічних праць, присвячених процесоорієнтованим дослідженням, уможливив висновки про брак методологічної впорядкованості, наявність лакун у систематизації наукових підходів до вивчення перекладацьких і перекладових процесів. Так, у проаналізованих працях можна констатувати низку об'єктивних вад, серед яких, приміром, нехтування перспекцією як потенційною методою збору даних, помилкове сприйняття методу збору вербальних даних за методи їхнього розбору, номінативна непослідовність, неврахування факту, що процесоорієнтованим дослідженням притаманний винятково змішаний дизайн тощо. Згадані зауваги вказують на необхідність впорядкувати методологію перекладознавчих досліджень, що і спонукало авторів змодельовати методологічну систему координат емпіричного перекладознавства відповідно до характеристик дослідження (див. *таблицю*):

**Процесоорієнтовані дослідження
в методологічній системі координат емпіричного перекладознавства**

МЕТОДОЛОГІЧНА СИСТЕМА КООРДИНАТ	
1. Орієнтація дослідження	<i>ПРОЦЕС</i>
	<i>Тип (підтип) процесу</i>
2. Парадигма	
3. Теорія	
4. Дизайн	Гіпотеза
	Умови
	Середовище
	Час
	Підхід
	Інше
5. Методи та методики збору даних	
6. Методи та методики розбору даних	

Докладно описаний підхід не лише уможливило формування чіткої методологічної основи для емпіричних досліджень, але й розширює межі процесоорієнтованого перекладознавства.

Розроблена авторська модель методологічної системи координат емпіричного перекладознавства містить шість ключових характеристик: (1) орієнтація, (2) парадигма, (3) теорія, (4) дизайн, (5) методи та методики збору даних, (6) методи та методики розбору даних.

Орієнтація є відштовховою силою для будь-якого перекладознавчого дослідження. Релевантними в контексті письмового перекладу можуть бути, окрім власне перекладання, приміром, передредагування, післяредагування, звіряння, вивіряння, вичитування, технологічний процес перекладу, управління термінологією, викладання, оцінювання якості перекладу, науководослідний процес. *Парадигми*, попри складність систематизації, правлять за методологічну опору для емпіричних досліджень. На теперішньому етапі розвою науки когнітивна парадигма є

основою для будь-якого процесоорієнтованого дослідження. *Теорія* є невіднятною частиною відповідної парадигми.

Дизайн – це комплексний стратегічний план науково-дослідного процесу, що впливає на методи збору та розбору даних. Віддаючи перевагу конвергентному підходові замість принципу відштовхувального розрізнення, автори запропонували власну класифікацію найголовніших параметрів перекладознавчих процесоорієнтованих досліджень: (1) гіпотеза (перевіряльні та розвідувальні дослідження), (2) умови (ситуаційні та експериментальні дослідження), (3) середовище (польові та лабораторні дослідження), (4) час (поперечні та поздовжні дослідження), (5) підхід (описовий та приписовий, кількісний та якісний, синхронний та діяхронний, семасіологічний та ономасіологічний). Система параметрів дизайну є відкритою для забезпечення її гнучкості.

До *метод збору невербальних даних* належать спостереження та вимірювання, а до *метод збору вербальних даних* – спостереження, перспекція, інтроспекція, ретроспекція та залучення продукту. Авторська класифікація методів розбору даних охоплює систематику, аналітику, статистику та рефлексію результатів.

Насамкінець зауважмо, що запропонована методологічна модель є спробою, однак, з нашого погляду, найповнішою на сучасному етапі розвитку методології перекладознавчих досліджень. Згадані характеристики узагальнено за ієрархією задля унаочнення місця процесоорієнтованих досліджень у методологічній системі координат емпіричного перекладознавства.

Внесок акторів: Михайло Сайко – концептуалізація, дизайн, збір та розбір даних; Маргарита Дорофєєва – валідація даних, упорядкування та інтерпретація результатів; обоє авторів – підготування рукопису.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Дорофєєва, М. (2020). *Методологія перекладознавчих досліджень. Навчально-методичний посібник для студентів-магістрів*. Видавничий дім Дмитра Бураго.

Карабан, В. І., Верба, Л. Г., & Карабан, А. В. (2021). Важливість методології перекладознавства у визначенні мовленнєвого акту як одиниці перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*, 2 (51), 80–86. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.51-2.20>

Сайко, К. О., & Сайко, М. А. (2024). Сліпий перекладацький експеримент: крізь терни до якості. *Наукові записки*, (210), 265–273. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-38>

Сайко, М. А. (2019). Переклад як симулякр та симулякри у перекладі. *Закарпатські філологічні студії*, 2 (9), 64–69.

Сайко, М. А. (2023). Філософський погляд на міжмовну рівновартність. *Innovation in Science: Modern Challenge* (с. 64–66). Littera Verlag.

Сайко, М. А., & Дорофєєва, М. С. (2024). Методологічні основи термінознавчих досліджень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*, (68), 224–229. <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2024.68.47>

Alvstad, C., Hild, A., & Tiselius, E. (Eds.). (2011). *Methods and Strategies of Process Research. Integrative Approaches in Translation Studies*. John Benjamins Publishing Company.

Angelelli, C. V., & Baer, B. J. (Eds.). (2016). *Researching Translation and Interpreting*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315707280>

Bordens, K. S., & Abbott, B. B. (2022). *Research Design and Methods. A Process Approach*. McGraw Hill.

Carl, M. (Ed.). (2021). *Explorations in Empirical Translation Process Research*. Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-69777-8>

Carl, M., Bangalore, S., & Schaeffer, M. (Eds.). (2016). *New Directions in Empirical Translation Process Research*. Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-20358-4>

Dolmaya, J. McD. (2024). *Digital Research Methods for Translation Studies*. Routledge.

Ericsson, K., & Simon, H. (1984). *Protocol Analysis: Verbal Report as Data*. MIT Press.

Gerloff, P. A. (1988). *From French to English: A Look at the Translation Process in Students, Bilinguals, and Professional Translators*. Harvard University.

Göpferich, S. (2008). *Translationsprozessforschung. Stand – Methoden – Perspektiven*. Gunter Narr Verlag.

Göpferich, S., Alves, F., & Mees, I. M. (Eds.) (2010). *New Approaches in Translation Process Research*. Samfundslitteratur.

International Organization for Standardization. (2015). *Translation Services – Requirements for Translation Services* (ISO Standard № 17100:2015). <https://www.iso.org/standard/59149.html>

International Organization for Standardization. (2017). *Translation services: Post-editing of Machine Translation Output: Requirements*. (ISO Standard № 18587:2017). <https://www.iso.org/standard/62970.html>

Krings, H. P. (1986). *Was in den Köpfen von Übersetzern vorgeht. Eine empirische Untersuchung zur Struktur des Übersetzungsprozesses an fortgeschrittenen Französischlernern*. Narr.

Krings, H. P. (2005). Wege ins Labyrinth – Fragestellungen und Methoden der Übersetzungsprozessforschung im Überblick. *Meta*, 50(2), 342–357.

Leedy, P. D., & Ormrod, J. E. (2019). *Practical Research: Planning and Design*. Pearson Education.

López, A. M. R., & Martín, R. M. (2022). Translation Process Research. *The Routledge Handbook of Translation and Methodology*, (1), 356–372.

Lörscher, W. (1991). *Translation Performance, Translation Process, and Translation Strategies. A Psycholinguistic Investigation*. Gunter Narr.

Lörscher, W. (2008). A Model for the Analysis of Translation Processes within a Framework of Systemic Linguistics. *Cadernos de Tradução*, 2(10), 97–112.

Mees, I. M., Göpferich, S., & Alves, F. (2009). *Methodology, Technology and Innovation in Translation Process Research: A Tribute to Arnt Lykke Jakobsen*. Samfundslitteratur.

Röska-Hardy, L. Theory Theory (Simulation Theory, Theory of Mind). In Binder, M. D., Hirokawa, N., Windhorst, U. (Eds.), *Encyclopedia of Neuroscience* (pp. 4064–4067). Springer Berlin Heideberg. https://doi.org/10.1007/978-3-540-29678-2_5984

Saldanha, G., & O'Brien, Sh. (2013). *Research Methodologies in Translation Studies*. Routledge.

Siever, H. (2015). *Übersetzungswissenschaft. Eine Einführung*. Narr Francke Attempto Verlag.

Sturm, A. (2020). *Theory of Mind in Translation*. Frank & Timme.

Toury, G. (1995). *Descriptive Translation studies and beyond*. J. Benjamins Pub.

Venuti, L. (2013). *Translation Changes Everything. Theory and Practice*. Routledge.

Williams, J., & Chesterman, A. (2002). *The Map – A Beginner's Guide to Doing Research in Translation Studies*. St. Jerome Publishing.

Zanettin, F., & Rundle, C. (2022). *The Routledge Handbook of Translation and Methodology*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315158945>

REFERENCES

Alvstad, C., Hild, A., & Tiselius, E. (Eds.). (2011). *Methods and Strategies of Process Research. Integrative Approaches in Translation Studies*. John Benjamins Publishing Company.

Angelelli, C. V., & Baer, B. J. (Eds.). (2016). *Researching Translation and Interpreting*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315707280>

Bordens, K. S., & Abbott, B. B. (2022). *Research Design and Methods. A Process Approach*. McGraw Hill.

Carl, M. (Ed.). (2021). *Explorations in Empirical Translation Process Research*. Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-69777-8>

Carl, M., Bangalore, S., & Schaeffer, M. (Eds.). (2016). *New Directions in Empirical Translation Process Research*. Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-20358-4>

Dolmaya, J. McD. (2024). *Digital Research Methods for Translation Studies*. Routledge.

Dorofeieva, M. (2020). *Methodology of Translation Studies. Study Guide for Master's Students*. Vydavnychi dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].

Ericsson, K., & Simon, H. (1984). *Protocol Analysis: Verbal Report as Data*. MIT Press.

Gerloff, P. A. (1988). *From French to English: A Look at the Translation Process in Students, Bilinguals, and Professional Translators*. Harvard University.

Göpferich, S. (2008). *Translationsprozessforschung. Stand – Methoden – Perspektiven*. Gunter Narr Verlag.

Göpferich, S., Alves, F., & Mees, I. M. (Eds.). (2010). *New Approaches in Translation Process Research*. Samfundslitteratur.

International Organization for Standardization. (2015). *Translation Services – Requirements for Translation Services* (ISO Standard № 17100:2015). <https://www.iso.org/standard/59149.html>

International Organization for Standardization. (2017). *Translation Services: Post-editing of Machine Translation Output: Requirements*. (ISO Standard № H18587:2017). <https://www.iso.org/standard/62970.html>

Karaban, V., Verba, L., & Karaban, A. (2021). The Importance of Translation Studies Methodology in Defining the Speech Act as a Unit of Translation. *International Humanitarian University Herald. Philology*, 2(51), 80–86 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.51-2.20>

Krings, H. P. (1986). *Was in den Köpfen von Übersetzern vorgeht. Eine empirische Untersuchung zur Struktur des Übersetzungsprozesses an fortgeschrittenen Französischlernern*. Narr.

Krings, H. P. (2005). Wege ins Labyrinth – Fragestellungen und Methoden der Übersetzungsprozessforschung im Überblick. *Meta*, 50(2), 342–357.

Leedy, P. D., & Ormrod, J. E. (2019). *Practical Research: Planning and Design*. Pearson Education.

López, A. M. R., & Martín, R. M. (2022). Translation Process Research. *The Routledge Handbook of Translation and Methodology*, (1), 356–372.

Lörscher, W. (1991). *Translation Performance, Translation Process, and Translation Strategies. A Psycholinguistic Investigation*. Gunter Narr.

Lörscher, W. (2008). A Model for the Analysis of Translation Processes within a Framework of Systemic Linguistics. *Cadernos de Tradução*, 2(10). 97–112.

Mees, I. M., Göpferich, S., & Alves, F. (2009). *Methodology, Technology and Innovation in Translation Process Research: A Tribute to Arnt Lykke Jakobsen*. Samfundslitteratur.

Röska-Hardy, L. Theory Theory (Simulation Theory, Theory of Mind). In Binder, M.D., Hirokawa, N., Windhorst, U. (Eds.), *Encyclopedia of Neuroscience* (pp. 4064–4067). Springer Berlin Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-540-29678-2_5984

Saiko, M. (2019). Translation as a Simulacrum and Simulacra in Translation. *Transcarpathian Philological Studies*, 2(9), 64–69 [in Ukrainian].

Saiko, M. (2023). A Philosophical View on Interlingual Equivalence. *Innovation in Science: Modern Challenge* (pp. 64–66). Littera Verlag [in Ukrainian].

Saiko, K. O., & Saiko, M. A. (2024). Blind Translator Experiment: Per Aspera ad Quality. *Research Bulletin Series Philological Sciences*, (210), 265–273 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-38>

Saiko, M., & Dorofeieva, M. (2024). Methodological Foundations of Terminology Research. *International Humanitarian University Herald. Philology*, (68), 224–229 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2024.68.47>

Saldanha, G., & O'Brien, Sh. (2013). *Research Methodologies in Translation Studies*. Routledge.

Siever, H. (2015). *Übersetzungswissenschaft. Eine Einführung*. Narr Francke Attempto Verlag.

Sturm, A. (2020). *Theory of Mind in Translation*. Frank & Timme.

Toury, G. (1995). *Descriptive Translation Studies and Beyond*. J. Benjamins Pub.

Venuti, L. (2013). *Translation Changes Everything. Theory and Practice*. Routledge.

Williams, J., & Chesterman, A. (2002). *The Map – A Beginner's Guide to Doing Research in Translation Studies*. St. Jerome Publishing.

Zanettin, F., & Rundle, C. (2022). *The Routledge Handbook of Translation and Methodology*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315158945>

Отримано редакцією журналу / Received: 14.01.25

Прорецензовано / Revised: 29.01.25

Схвалено до друку / Accepted: 12.02.25

Mykhailo SAIKO, PhD
ORCID ID: 0000-0001-8098-0595
e-mail: mykhailo.saiko@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine

Marharyta DOROFIEIEVA, DSc (Philol.), Prof.
ORCID ID: 0000-0003-2024-4806
e-mail: m.dorofeieva@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine

PROCESS-ORIENTED RESEARCH IN THE METHODOLOGICAL COORDINATE SYSTEM OF EMPIRICAL TRANSLATION STUDIES

Background. *The relevance of the proposed investigation is determined by the discord between the quantitative increase in methodological works and their qualitative systematization, which creates obstacles for forming a cohesive methodological paradigm. The research aim is to systematize the methodology of process-oriented translation studies research.*

Methods. *The study employs a systematic inductive-deductive method, alongside operational methods such as analysis, synthesis, and modeling.*

Results. *In-depth examination of methodological literature dedicated to process-oriented research has revealed gaps in systematizing scientific approaches to studying translation, translator-related, and associated processes. The necessity of organizing the methodology of process-oriented translation studies research prompted the authors to model a methodological coordinate system for empirical translation studies. The proposed model is hierarchical and consists of six key characteristics: (1) orientation, (2) paradigm, (3) theory, (4) design, (5) data collection methods and procedures, (6) data analysis methods and procedures. Preferring a convergent approach over the principle of oppositional differentiation, the authors proposed their own classification of the primary design parameters for process-oriented translation studies research: (1) hypothesis, (2) conditions, (3) environment, (4) time, and (5) approach. Definitions and essential features have been provided for all characteristics and parameters. Moreover, the article presents a refined classification, separately highlighting data collection methods and procedures, as well as data analysis methods and procedures.*

Conclusions. *The developed model is tentative but enables the formation of a clear methodological framework for empirical research. It expands the boundaries of process-oriented translation studies and can serve as a basis for further development of translation research methodology.*

Keywords: *empirical translation studies methodology, process-oriented translation studies, research orientation, translation studies paradigm, theory, design, methods, procedures.*

Автори заявляють про неаявність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, розборі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses, or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.